

*Грущинська Н.М.,
д.е.н., професор кафедри міжнародної економіки
і економічної дипломатії,
Дипломатична академія України при МЗС України*

ГЕОЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ КРАЇН ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ В СУЧАСНИХ СВІТОВИХ УМОВАХ

Анотація. У статті проводиться аналіз гео економічних процесів країн Південно-Східної Азії, що відбуваються під впливом нового світового порядку; зауважується вплив постіндустріальної цивілізації; еволюція становлення економічного розвитку деяких країн Центрально-Східної Азії з особливим акцентом на Китай.

Ключові слова: гео економіка, геополітика, світовий порядок, країни Південно-Східної Азії, інноваційні процеси.

Вступ. Індустріальна епоха продемонструвала значні темпи економічного розвитку, що спричинило диверсифікацію міжнародних економічних відносин. Постіндустріальна цивілізація характеризується зростанням обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій, лібералізацією, диверсифікацією ринку технологій, загостренням глобальної конкуренції, підвищенням ролі інформаційних технологій. Зростаюча взаємозалежність економік різних країн, єдність світового господарства, поглиблення міжнародного поділу праці визначають рівень та масштаби економічної глобалізації.

За сучасних умов розвиток стійких економічних зв'язків між країнами і особливо між їх фірмами на основі міжнародного поділу праці набув глобального характеру. Глобалізація господарського життя найбільш інтенсивно відбувається на регіональному рівні, так як велика частина фірм має контакти з фірмами сусідніх країн. Тому одна із основних тенденцій глобалізації світового господарства – створення навколо країни або групи найбільш розвинутих країн інтеграційних зон, великих економічних мегаблоків. У свою чергу, в межах регіональних інтеграційних блоків іноді формуються субрегіональні осередки інтеграції, що особливо характерно для Тихоокеанського регіону.

Метою статті є проведення аналізу гео економічних процесів країн Південно-Східної Азії, що відбуваються під впливом нового світового порядку.

Аналіз використаних джерел. Проблеми економічного розвитку Центрально-Східної Азії, безпосередньо, Китаю присвячено більшість китайських, російських, українських робіт. Найбільш вагомими є дослідження Сі Жуань-Цань, Ма Хуна, Лю Чжоу, а також праці Н. Бажанова, А. Гельбраса, Н. Корсунова, Е. Пивоварової, Ю. Циганова та інших.

Виклад основного матеріалу. На початку XXI ст. у світовій торгівлі відбуваються тенденції до підвищення питомої ваги країн Азії. Провідна роль в експорті азіатських держав належить невеликій групі НІК, які за останні 30 років перетворилися на великих експортерів промислових товарів. Група НІК Азії неоднорідна за своїм складом. Її ядро утворюють т. зв. нові індустріальні країни першого покоління – Південна Корея, Сянган (колишній Гонконг), Тайвань і Сінгапур, які стали на шлях експортно-орієнтованого зростання у 1960-ті рр. Бурхливий розвиток експорту цієї групи держав спирався на стійкі та високі темпи внутрішнього економічного зростання (7% на рік

у середньому за останнє десятиріччя). Структурні зрушення у внутрішній економіці в процесі індустріалізації обумовлювали прогресивні зміни в товарній структурі експорту. Так, якщо у 1955 р. 80% експорту Південної Кореї становили сировинні товари, то в 1994 р. основними статтями її експорту були: продукція електромашинобудування (20,8%), текстиль, одяг та взуття (22,7%), автомобілі (6,6%), продукція хімічної та фармацевтичної промисловості (7,1%), комп'ютери та оргтехніка (4%), засоби зв'язку (6,7%), судна (5%). Загалом, до початку 90-х рр. у структурі доходів від експорту НІК Азії першого покоління більше половини припадало на високотехнологічну продукцію, вироблену з використанням кваліфікованої робочої сили [1, с. 125].

У 1970–1980-х рр. почала формуватися група нових індустріальних країн другого покоління, що охоплює Індонезію, Малайзію, Філіппіни і Таїланд. Ці країни в 1990-х рр. ХХ ст. досягли щорічного 6-відсоткового середнього темпу зростання економіки, на тлі якого змінилася структура їх експорту: якщо в середині 60-х років у ньому переважала сировина, то у 1990-ті роки на неї припадала лише 1/3 сукупних експортних доходів. Особливість 1990-х років – більш швидке зростання торгівлі між країнами, що розвиваються, ніж між промислово розвинутими [1, с. 70].

На початковому етапі індустріалізації в азіатських країнах зовнішньоекономічна співпраця мала велике значення, адже слугувала своєрідним каналом для отримання необхідних технологій. Тому, починаючи з 1950-х років, у країнах регіону проводили заміщення імпорту, що змінювало його структуру: замість споживчих товарів вже до кінця 1950-х років країни імпортували виробничі обладнання, сировину та напівфабрикати. Експорт переважної більшості азіатських країн до 1970-х рр. був сировинним зі зростаючою часткою трудомісткої промислової продукції [2, с. 100].

Особливе місце у дослідженні питання економічного розвитку країн Азії займає саме Китай та його «велика стратегія». Під «великою стратегією» у широкому сенсі розуміють стратегію, яка передбачає використання усіх ресурсів нації і держави для досягнення головних національних цілей.

США у ХХІ ст. стали найбільшим стратегічним суперником Китаю, хоча одночасно залишаються найбільшим його експортним ринком. «Велика стратегія» Китаю спрямована, на думку провідних американських економістів М. Свейн і Е. Телліс, на вирішення трьох взаємопов'язаних завдань. По-перше, збереження порядку і благополуччя всередині країни перед лицем різного роду соціальних негараздів, по-друге, захист національного суверенітету і територіальної цілісності від перманентної зовнішньої загрози і, по-третє, набуття та утримання геополітичного впливу Китаю як однієї із провідних, а, можливо, в майбутньому і головної держави у світі [2, с. 29].

Сучасну політику китайського керівництва можна охарактеризувати як «розважливу». Основу її складають такі компоненти: а) деідеологізована орієнтація на ринкове економічне

зростання і підтримання дружніх відносин з усіма країнами, особливо з провідними; б) утримання від застосування сили у поєднанні із зусиллями щодо модернізації збройних сил; в) приєднання до регіональних і глобальних міждержавних зв'язків та багатосторонніх міжнародних форумів з метою отримати «асиметричні вигоди». Збереження «розважливої» стратегії, на переконання М. Свейн і Е. Телліс, диктується потребою Китаю у зовнішніх ринках, інвестиціях і технологіях, що забезпечують експортно орієнтовану спрямованість зростання [3, с. 186].

Процеси модернізації, інтелектуалізації та інформатизації у розвитку Китаю перебувають у тісному взаємозв'язку і взаємозалежності. Розвиток економіки знань може бути забезпечений тільки шляхом збільшення інвестицій в людський капітал та підвищення вкладу в розвиток головної переваги КНР – практично необмежених ресурсів робочої сили. Лише модернізація завдяки знанням та інформатизації може не тільки усунути відставання Китаю від передових держав, а і скоротити розриви («цифрові прірви») між містом і селом, різними регіонами і соціальними стратами в самій КНР.

Китай вбачає свої стратегічні переваги не тільки у сприятливому геополітичному положенні на Азіатському континенті і швидкому зростанні економіки, але також і в розвитку багатостороннього співробітництва із Східною Азією, що стрімко розвивається. Політика реформ та відкритості, що почала проводитися із 70-х років ХХ ст., дала неочікуваний результат. Поступове і послідовне відкриття економіки, державне регулювання макроекономічних процесів, поступове введення ринкових елементів в систему за загального збереження соціалістичного ладу перетворили Китай із відсталого аграрної країни на розвинуту державу та потенційного світового лідера.

Наприкінці 1970-х років склалися сприятливі внутрішні та зовнішні умови для залучення іноземного капіталу в КНР. Курс на прискорення модернізації народного господарства, який потребував значних фінансових і матеріально-технічних ресурсів, повністю себе виправдав. Наприкінці 1970-х років у КНР почали проводити курс відкритості зовнішньому світу, а економічне будівництво вступило на новий етап переходу до ринкової економіки. На середину ХХ ст. для розвитку КНР не була характерна ринкова економіка у тому вигляді, в якому вона вже існувала, а саме – як синтез двох систем: командно-планової та ринкової. Так, система зовнішньоекономічного співробітництва, визначена в КНР у 1978 р., складалася з таких основних компонентів: план, бюджетне фінансування, адміністративно-управлінський механізм, специфіка ціноутворення, система розподілу, валютне регулювання та валютний контроль. Така система зовнішньоекономічного співробітництва, заснована на адміністративному управлінні державних органів, призвела до розриву між внутрішніми та зовнішніми ринками, що були відділені один від одного. Як і в СРСР, існувала велика прірва між цінами на ідентичну продукцію на внутрішньому та зовнішньому ринках. Тому ця ситуація призвела до того, що наприкінці 70-х років виготовляти продукцію на експорт було невигідно, а структура зовнішньої торгівлі стала нерациональною [5, с. 29]. Все вищезгадане і змусило керівництво КНР приступити до розроблення та впровадження реформ, які б допомогли перетворити економіку країни на ту, що відповідала б принципу «відкритості зовнішньому світові».

Дослідники визначають чотири етапи в китайських економічних реформах, що розпочалися наприкінці 1970-х років [4, с. 186]. Протягом першого етапу (1978–1983) було проведено сільськогосподарську реформу, підвищено закупівельні ціни, розпочато створення вільних економічних зон, лібералізовано систему матеріального постачання та доз-

волено операції держпідприємств на вільному ринку. Однак основні ресурси залишилися під державним контролем. Другий етап (1984–1988) характеризувався посиленою лібералізацією цін, запровадженням подвійних цін, поширенням приватизації управління (оренди). Відкритість економіки була обмежена з метою захисту національних підприємств. Цей етап завершився збільшенням інфляції, через що було вжито заходи монетарної стабілізації. Тому на третьому етапі (1989–1990) здійснено тимчасове повернення до прямих засобів економічного регулювання. Впроваджено активні заходи щодо стимулювання експорту та обмеження внутрішнього попиту. Розпочалося зближення регульованих та ринкових цін. Із 1991 р. розпочався наступний етап посилення ринкової спрямованості економіки та послідовної економічної лібералізації. Основна характеристика третього етапу полягала у зближенні китайського та міжнародного законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності. У результаті китайські підприємства стали головними суб'єктами в системі управління зовнішньоекономічними зв'язками та ринкової конкуренції.

Останній етап реформування зовнішньоекономічного співробітництва можна охарактеризувати кризою призму вступу Китаю до СОТ. Адже для цього відбувалася перебудова діяльності суб'єктів ЗЕД відповідно до вимог СОТ. Саме у цей період Китай отримав значні поступки від організації з огляду на статус країни, що розвивається, та труднощі, пов'язані з переходом від командно-планової до ринкової економіки. Та вже у листопаді 2001 року Китай став членом СОТ [3, с. 100].

Отже, за 2001–2009 рр. відбулося стрімке нарощування виробництва всередині країни, що привело до нарощування експорту китайських товарів та вивело країну на передові позиції у світі за цим показником. КНР завдяки низькій собівартості товарів, кліматичним факторам та нижчій вартості робочої сили поступово перетворився на «світовий виробничий цех» [2].

У середині 1980-х років значно посилилася роль держави в регулюванні іноземних інвестицій, було здійснено кроки щодо вибіркового обмеження і заохочення стосовно галузевої, територіальної та технологічної структур, відбувся процес адаптації національного законодавства до світових норм. У результаті починаючи з другої половини 1980-х років у КНР намітився перехід від кількісного нарощування зовнішніх ресурсів унаслідок лібералізації інвестиційного клімату до багатосторонньої системи заохочення іноземних капіталовкладень з урахуванням їх якісних характеристик.

Початок 1990-х років став для Китаю «золотим періодом» у залученні зарубіжного підприємницького капіталу. Ще у 1993 р. КНР вийшла на перше місце у світі серед країн, що розвиваються, і на друге після США за обсягами іноземного капіталу. Таке різке збільшення обсягів інвестицій у країну пояснюється пануванням у ній стабільності, наявністю великого внутрішнього ринку, поступальним економічним зростанням та реформами [4, с. 120].

На початку ХХІ ст. Китай став космічною і ядерною державою. Економіка країни зберігає свою багатокладність. За високої частки іноземних інвестицій майже 80% всіх іноземних інвесторів в економіку КНР – це етнічні китайці (хуацяо), які проживають за кордоном. У 2020 р. Китай повинен, за планами КПК, наздогнати США за сукупним доходом ВВП [7].

Щоб сприяти структурним змінам, Китай розвиває власну систему освіти, сприяє навчанню студентів за кордоном (особливо в США і Японії), заохочує імпорт технологій, що дають змогу розвивати такі прогресивні сектори економіки, як виробництво програмного забезпечення, нових матеріалів, телекомунікаційна індустрія, біотехнології, охорона здоров'я.

У КНР понад 384 млн користувачів Інтернету, країна також лідирує у світі за кількістю користувачів мобільного телефонного зв'язку. Інтенсифікація виробництва приносить і побічні результати: рівень прихованого безробіття в сільській місцевості приблизно вдвічі перевищує офіційні показники (4,6%). Китай негласно заохочує еміграцію.

Китай лідирує у світі за видобутком вугілля, залізних, марганцевих, свинцево-цинкових, сурм'яних і вольфрамових руд, а також деревини; є найбільшим у світі виробником коксу, чавуну, сталі та сталевих труб, алюмінію, цинку, олова, нікелю, телевізорів, радіоприймачів і мобільних телефонів, пральних і швейних машин, велосипедів і мотоциклів, годинників і фотоапаратів, добрив, бавовняних і шовкових тканин, цементу, взуття, м'яса, пшениці, рису, сорго, картоплі, бавовни, яблук, тютюну, овочів, шовковичних коконів; має найбільші у світі поголів'я птиці, свиней, овець, кіз, коней і яків, а також лідирує за виловом риби.

Характерна особливість сучасної китайської економіки – її залежність від зовнішнього ринку. За обсягом експорту КНР посідає 2-ге місце у світі. Експорт дає 80% валютних доходів держави. В експортних галузях зайнято приблизно 20 млн осіб. На зовнішній ринок вивозиться 20% валової продукції промисловості і сільського господарства. Номенклатура експорту налічує 50 тис. позицій. КНР підтримує торговельно-економічні відносини із 182 країнами і районами світу. Основними торговельними партнерами Китаю є розвинуті капіталістичні країни, перш за все – Японія, США, західноєвропейські держави, на які припадає 55% зовнішньоторговельного обороту [24, с. 120]. Найбільш конкурентоспроможною продукцією поки залишаються взуття, одяг та іграшки, але все активніше розвивається експорт електроніки, вело-, мото- та автотехніки, транспортного та будівельного машинобудування. З 2004 р. Китай увелено лідирує у світі за обсягами експорту офісного та телекомунікаційного обладнання, з 2005 р. – загалом за обсягами високотехнологічного експорту. Текстильна індустрія КНР – перша у світі, тому експортна продукція Китаю представлена в більшості країн, проте вона має низьку якість і ціну, нижчу за ціну аналогічних оригінальних продуктів.

Досвід китайських економічних реформ становить особливий інтерес із погляду дослідження економічної стратегії держави щодо стабілізації економічної системи. За підрахунками МБРР, у 1980–1992 рр. економіка Китаю зростала середніми темпами (9,1% на рік), що втричі вище за середньосвітовий показник. Цей процес мав під собою реальне підґрунтя, оскільки в країні норма нагромадження у цей період становила приблизно 40% [25, с. 186]. Нині Китай розглядають як нову індустріальну країну нової, четвертої хвилі. При цьому керівництво країни проголошує вірність принципам соціалізму, зберігаючи соціальну орієнтацію економіки, що значною мірою сприяє підтримці національної злагоди та легітимності державної політики на тлі напівтоталітарного політичного режиму. Засобами жорсткої антиінфляційної політики, кредитних рестрикцій інфляцію вдалося швидко зменшити, практично без втрат в економічному зростанні. Завдяки вжитим заходам китайському уряду вдалося поєднати тривалу помірну інфляцію зі швидкими темпами зростання.

Підтримувати швидке економічне зростання і невисокі темпи інфляції дає змогу також потужна експортна орієнтація виробництв. Нині частка КНР у світовому експорті наблизилась до 10%. Вихід цієї країни на позиції лідера в регіоні та світі означає подальше і значне розширення сфери дії цінової конкуренції на світовому ринку. Вона тепер поширюється не лише на трудомісткі товари традиційних галузей промисловості, а і на

побутову та промислову електроніку, споживчі товари довгострокового використання та виробниче обладнання.

Висновки. Сучасна політична та економічна динаміка розвитку Азіатсько-Тихоокеанського регіону засвідчує потужне нарощування Китаєм національного потенціалу, що створює відповідні умови для забезпечення домінуючих позицій як на регіональному, так і на міждержавному рівнях.

Важливим завданням китайських реформ стало контрольоване зближення зі світовою економічною системою за допомогою залучення іноземних інвестицій. Оскільки ні політико-ідеологічні установки, ні реальні матеріальні передумови не сприяли масовому припливу інвестицій до країни, з 1979 р. у Китаї розпочалося створення особливих економічних районів – вільних економічних зон зі сприятливим кліматом для залучення зарубіжних капіталів. Такі райони повинні були відігравати роль «локомотивів» технологічного та інституційного розвитку. Відповідно до політики уряду, основна частина інвестицій мала надходити у вигляді нової техніки, технологій, фінансового та виробничого менеджменту. Було введено значні податкові пільги та канікули з податку на прибуток для підприємств, заснованих на території зони. З метою поширення позитивного ефекту від створення вільних економічних зон на всю економіку заохочувалося налагодження господарських зв'язків з іншими китайськими виробництвами. Підприємства, що здійснювали інвестування прибутку в розвиток інфраструктури «особливих» економічних районів, було звільнено від податку на прибуток.

За підрахунками експертів Світового банку, у 1994 р. 50% економічного зростання Китаю відбулося за рахунок збільшення інвестицій, 30% – споживання, 20% – експорту [378]. Протягом 1985–1994 рр. ВВП Китаю збільшувався середніми темпами на 10,2% щорічно, 2/3 цього зростання відбувалося за рахунок нагромадження капіталу. Темп зростання інвестицій у 1995 р. становив 18,8%, на 1996–2000 рр. приблизно 30% на рік. Бурхливий інвестиційний процес та незначну інфляцію можна пояснити низькими стандартами споживання, високим ступенем контролю за спрямуванням отриманих доходів в інтересах стабільності й економічного зростання.

Позитивний китайський досвід реформ, що поєднують державне регулювання та ринкові відносини на шляху перетворення економіки країни, завдяки чому нині Китай має прями та опосередковані механізми контролю економічних процесів, є цікавим для України. Проте його пряме застосування неможливе через національне небажання поступового впровадження реформ, а націленість на отримання швидкого позитивного результату. Процеси, що відбувалися і відбуваються у Китаї, проходять повільними обґрунтованими етапами, а для національної економіки України характерні спонтанні стрімкі рішення, іноді без дослідження їх наслідків. Загальні положення стратегій розвитку Китаю схожі з цілями України. Нарощування національного економічного потенціалу має відбуватися завдяки послідовному державному курсу, спрямованому на постійне створення конкурентних переваг для українських товаровиробників перед зарубіжними конкурентами.

Література:

1. Грущинська Н.М. Міжнародна спеціалізація економіки України в умовах технологічних трансформацій: монографія / Н.М. Грущинська. – К.: Стило, 2011. – 346 с.
2. Актуальні засади формування стратегічного партнерства України і КНР. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень – 2010 р. – С. 26.
3. Бергер Я. «Проблеми Дальнього Востока», 2006, № 1 // Большая стратегия Китая в оценках американских и китайских исследователей «Проблеми Дальнього Востока». – 2006. – № 1. – С. 185.

4. Величко В. 3 часів Великого шовкового шляху. До 10-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною і КНР // ПЧ. – 2002. – № 2.
5. Вернон Р. Гипотеза продуктового цикла в новом международном окружении (Vernon Raymond International investment and international trade in the product cycle) // www.seinstitute.ru/Files/Veh6-32_Vernon.pdf
6. Гончарук А. Україна-Китай: нереалізовані можливості та невтрачені перспективи // Політика і час. – 1999. – № 2.
7. Котловська М. В. Китайско-американские отношения в контексте стратегии экономической безопасности КНР // Канада. Экономика, политика, культура. – № 7, Июль 2007. – С. 67-74
8. Бжезинский Зб. Новый Мировой Порядок в опасности из-за «сопротивления широких масс населения // [Режим доступа] <http://dialogs.org.ua>.
9. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
10. Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер; [пер. с англ. В. В. Львова]. – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
11. Конкурентна політика держави в умовах трансформації національної економіки : монографія / [А. Г. Герасименко, А. С. Головко, Л. Г. Дідківська та ін.]. – К.: КНТЕУ, 2008. – 308 с.
12. Новий світовий порядок у XXI столітті: глобальні тенденції та їх значення // Електронний ресурс – Сайт Центру Розумкова <http://razumkov.org.ua>

Грушинская Н.Н. Геоэкономические процессы стран Юго-Восточной Азии в современных мировых условиях

Аннотация. В статье проводится анализ геоэкономических процессов стран Юго-Восточной Азии, происходящие под влиянием нового мирового порядка; отмечается влияние постиндустриальной цивилизации; эволюция становления экономического развития некоторых стран Центрально-Восточной Азии с особым акцентом на Китай.

Ключевые слова: геоэкономика, геополитика, мировой порядок, страны Юго-Восточной Азии, инновационные процессы.

Gruschynska N.M. Geoeconomic processes of southeast asia in the modern world conditions

Summary. The article analyzes the geo-economic processes of South-East Asia, are influenced by the new world order; is observed effect of post-industrial civilization; the evolution of economic development in some countries of Central Asia with a particular focus on China.

Keywords: geo-economics, geopolitics, global order, Southeast Asia, innovative processes.